

Història de Capdepera

[Una memòria popular]

Joan Sancho Alzamora

[L'amo en Joan Coll]

Cabres davant la casa de l'amo en Joan Coll.

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA

Capdepera

2025

Cap Vermell

Biblioteca Digital

Sumari

Nota inicial de la Redacció

3

Pròleg de l'autor

4

Història de Capdepera

5

Nota final de la Redacció

37

Nota sobre la revisió del text

38

Publicat a:

Cap Vermell
entre el juliol de 1982
i l'agost de 1985.

Agraïments a l'antiga redacció de **Cap Vermell**, als transcriptors
i a Jaume Fuster per la revisió lingüística.

Història de Capdepera

Una memòria popular

de

Joan Sancho Alzamora (1879-1956)

L'amo en Joan Coll

Molts de vosaltres potser encara el recordareu, assegut a la fresca, en el carrer Fondo, un poc més amunt que el quarter de la Guàrdia Civil, magre, capell posat, una cama damunt l'altra, xerrador, ulleretes d'intel·lectual. Aquest home, que un atac de cor se'n va dur de sobte, el 5 de desembre de 1956, era un enamorat de lo nostre.

Fill d'un fuster gabellí, Mateu, i de Bárbara, artanenca, es casà amb Catalina Moyà Llull el 2 d'agost de 1902. Treballà de cotxer a la diligència que traslladava la gent a Artà, Manacor i Ciutat.

Més tard serví com a cotxer a distints senyors d'Artà (can Jordana) i Ciutat i finalment feia la volta amb l'amo en Llorenç «Niu» –recollint l'obra de pauma. Havia nascut el 18 de març de 1879. No tengueren fills.

Diuen que l'amo en Joan tenia molta lletra, potser havia estudiat a cals «Hermanos». Lo cert és que li agradava replegar retalls de diaris i escriure les tradicions i notícies que corrien per les nostres contrades.

La seva família ens ha fet arribar una carpeta en la qual hi ha una història de Capdepera. Amb un pròleg i 26 capítols breus, l'amo en Joan «Coll» reuneix els coneixements que sobre la nostra història tenien els gabellins a començaments de segle; i hi afegeix experiències personals que ens semblen molt interessants.

Conservam la seva manera de dir, encara que per poder-ho entendre, hàgim retocat la grafia de certes paraules.

Volem agrair a la família de l'amo en Joan, en nom de tots els lectors de *Cap Vermell*, que ens hagi deixat aquests papers tan desinteressadament.

Pròleg

Els records i tradicions dels pobles van perdent-se d'una manera espantosa; de la memòria dels nostres avantpassats ningú en fa cas, a no ser algunes persones, molt poques. Els altres no pensen en aquestes coses, però jo pens d'una manera contrària, com demostraré en lo escrit que vos present.

El nostre poble té una història diferent de molts de pobles interiors i alguns de la costa; i si no té títols honorífics no és que no els meresqui. Alcúdia té els seus perquè va ser lleial al seu rei, però nosaltres que allotjàrem durant uns quants dies el Rei Conqueridor, segons ell mateix conta en les seves memòries, no en tenim perquè la major part del temps antic fórem llogaret i la gent alta no habitava aquí a causa d'estar sempre en perill de la pirateria dels moros.

Dades històriques no se'n troben gaire perquè els llogarets no tenen part a res més que carregar amb les contribucions; estan en minoria i no poden defensar-se, per lo tant tot quant succeeix en el llogaret que sigui cosa bona no hi sol tenir part ni llegítima. Però, encara que no la tinguem escrita, la tenim monumental, incapaç d'esborrar-se perquè no és de paper, és de pedra.

Mirau les murades, elles són mudes, no parlen, però tenen més pàgines de lectura que qualsevol llibre per gros que sia. Elles han tornat velles, però conserven el motiu pel qual foren fetes, i sense pensar gaire llegirem que en el seu temps foren útils.

L'església del Castell també ens recorda qualche cosa més o menys important que analitzaré quan pertoqui, igualment que el poble alt o vell que existeix avui.

Totes aqueixes coses aniran escrites una darrera l'altra, amb ordre més o manco relatiu. Qualque desbarat hi haurà, cosa que jo voldria que no hi hagués, però supòs que els dispensareu, suposat que l'autor d'aquest argument és bastant humil i curt de gambals per esser un gran escriptor, però que estigueu ben segurs que farà lo que podrà per escriure lo més recte possible.

He dit

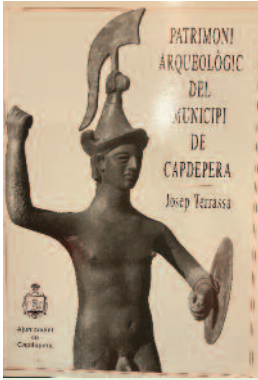
El poble de Capdepera no té importància ninguna. Les causes són bones de conèixer si es té en compte que casi sempre ha estat llogaret d'Artà; aquesta vila li n'ha llevat tota quanta en tenia, però no per això deixa de ser un poble històric com veuran els meus lectors. Lo que demostra aquesta celebritat són les murades i l'església del Castell i lo demás que veurem durant el transcurs de la lectura d'aquestes retxes mal fetes.

Quant a l'autor, no vos hi fixeu gaire perquè no té estudis gramaticals ni mèrits contrets en cap acadèmia ni universitat, però en canvi té una dosi de patriotisme molt grossa; no diré que sia la més avantatjada, però ho és molt, i no és per agraïment; d'empentes se n'ha duit moltes i de lluïments n'ha fets pocs; és perquè ha viscut bastant de temps fora de casa seva.

Començarem pel nom, perquè és lo primer que devem conèixer. El Rei don Jaume Primer l'anomena Cap-de-la-Pedra en les seves memòries, i amb aquest nom l'anomena moltes vegades. A aquest nom no puc afinar-li la punta, perquè tots els caps supòs que ho són d'aquest material. No solen esser de terra o d'arena, perquè es mourien i ja els dirien un altre nom. Però com que té la pedra del Faralló davant la punta de cala Gat i pareix que aquesta l'apunta com per assignar-la amb lo dit, pot esser que aquesta pedra ens doni el nom, que és lo més fàcil.

Un altre autor diu que quan els grecs vengueren a poblar les costes d'Espanya passaren per les Balears i, com que precisament venien des del Llevant, la primera terra que veren, després de Menorca, fonc la nostra. La volgueren batiar o dar-li nom amb la seva llengua i aquest nom fonc Capdepera, que traduït a la nostra vol dir Cap-de-Bou.

L'autor aquest, en cert modo, té raó en lo que explica quant a la semblança del cap del bou, i per això també en pot tenir en lo demás. Jo no sé grec, per lo mateix no puc fer contrari, però explicaré les seves raons poc més o manco com les explica ell: «Els grecs venien des de llevant i quan afinaren aquesta terra veren que el cap s'assemblava molt a un cap de bou amb les banyes i tot, i hi volgueren dar aquest nom amb la seva llengua, o sia Cap-de-Pera, que traduït a la nostra vol dir lo que abans ja he explicat». Que el derivat sia un o altre, jo no ho sé, però ens hem d'atendre als qui saben més que nosaltres, perquè algun fonament tenen.

Claper des Gegants.

Torre del Cap Vermell.

El nostre origen també és cosa bastant mala d'aclarir, però que la població és molt antiga, és molt cert: Ho diu el Rei En Jaume I, que hi trobà poble. I també parla bastant clar de la torre de davant l'església del Castell, que pertany a una dominació molt antiga, i d'altres monuments més antics encara.

Els Clapers demostren l'antiguitat dels habitants de Mallorca, on n'hi ha per moltes de bandes. Els qui han estudiat un poc d'història antiga saben que aquests edificis servien de casa i defensa d'uns pobladors molt antics. Que aquestes cases eren de pedres molt grosses; tan grosses que avui haurien de menester maquines molt potents per moure-les, i això no obstant eren edificis habitats per gent.

D'aquests clapers n'hi ha tres o quatre que jo sé. Un està dins la possessió de s'Heretat, dins un comellar molt ufanós, a mà esquerra quan anam a les Coves, i li diuen el Claper dels Gegants. A els Clovets, molt a prop de sa Mesquida, n'hi ha un altre, però que crec que ha desaparegut. I l'altre, que és el més gros, està davant les cases de la possessió del Claper, aquest casi dins el poble. Aquests tres monuments no pareixen res més que un caramull de roques grossíssimes, perquè el temps els ha arruïnats, però hi ha homes que els troben moltíssim de mèrit.

Després en vengueren d'altres, de pobladors, que feren buidar els primers. Feren defenses i cases amb materials industrialitzats, és a dir, amb pedres i calç; d'aquestes defenses tan sols en queda una i encara poca cosa. Aquesta és la de davant l'església del Castell, que té una torre de molí damunt; i una altra que n'hi havia, la llevaren per posar en lloc seu la casa o torre d'en Verga, o don Joan March.

Aquestes torres eren del govern. Fa uns quants anys les vengué per pocs diners. La torre Cega, o sia la d'en Verga, passà a un parell de propietaris, d'un en un, fins que aquest comprà la terra contigua i ara forma part de l'edifici sumptuós que posseeix el dit senyor damunt aquella muntanyeta.

La de davant l'església del Castell, la vengueren englobada en tota la resta, o sia amb lo Castell i terres que li pertanyen, però la torre ja estava tal com està avui, amb la torre de molí de vent a damunt. La torre era molt alta, vint-i-cint o trenta metres, i per què la davallaren ja ho sabrem mes endavant, lo cert és que aquestes dues torres també diuen que a Capdepera fa dos mil anys ja hi habitaven persones humanes.

Els gots dominaren Mallorca, també, es feren cristians, i els pobladors de la nostra terra ho foren fins que vengueren els moros, que la conqueriren, i dins alguns anys tots ho foren. Dominada per aquests hi va estar més de cent anys, fins que vengué el Conqueridor, que encara que no els

tragués, els que no se'n volgueren anar es feren batiar. Això var ser l'any mil dos-cents vint-i-dos, i la història començarà ara, perquè lo que he dit fins aquí a penes té efecte per a nosaltres, encara que en tenga molt en termes generals.

3

Quan tengué lloc la conquesta de Mallorca, Capdepera no hi prengué part. No així en la de Menorca, que va ser l'única terra de la nostra illa que n'hi prengué, segons conta el rei mateix en la seva crònica o història de la Conquesta de les Balears, on nosaltres tenguérem part en un més dels fets d'aquell gran homo i de la conquesta de la nostra pàtria petita. Perquè, si bé és ver que dins el carrer de Sant Miquel de Palma demostrà les seves qualitats guerreres, en canvi dins el petit poble de Capdepera demostrà les seves qualitats diplomàtiques, que són molt millors encara.

Salou, població catalana la més a prop de Mallorca, és població gran en la seva història pel fet d'embarcar-s'hi el rei i el seu exèrcit per venir a netejar de moros el nostre país. Allà embarcà sempre que vengué aquí. I, a pesar de tot lo escrit, Salou no té títols ni protecció de ningú, és població petita i el seu port està tan abandonat com hi estan els altres de la seva categoria. Capdepera, població mallorquina la més a prop de Menorca, és població gran en la seva història pel fet d'hostatjar-hi durant uns quants dies el rei don Jaume, per netejar de pirates la illa veïnada. No per medi d'espases, llances i ballestes, com feu amb Mallorca, sinó per medi de paraules i enganys, que encara que no siguin gaire bons, sempre són millors que els vessaments de sang. I a pesar de la nostra grandesa històrica, no tenim títols ni protecció de ningú, i no hem pogut arribar a ferrocarril ni port de cap classe.

El rei conta, en les seves memòries de la conquesta de les Balears, que quan vengué per quarta vegada, vengué decidit a conquerir Menorca. Quan hagué descansat uns quants dies, envià a Ciutadella, en aquell temps capital de l'illa, tres missatgers amb credencials i poders segellats i firmats per ell per entaular negociacions perquè se rendissin a les bones; advertint que si no ho feien així, ell hi aniria amb un bon exèrcit i s'haurien de rendir a les males.

El ambaixadors partiren dematinet amb unes quantes barques. Arribaren a Ciutadella l'endemà, devers les nou del matí. El rei d'allà els convidà a desembarcar i entrar dins la ciutat. Els ambaixadors no volgueren saltar a terra fins que tengueren la promesa d'entrar en negociacions, ni entrar dins la ciutat fins que les negociacions estassin arreglades a favor

EL LLIBRE DELS FEYTS

del seu rei i senyor. Hi entraren després que tot es va haver arreglat en benefici de tots. Aquestes negociacions diplomàtiques duraren una quantitat de dies; més d'una setmana.

Quan els missatgers del rei hagueren partit cap a Menorca, aquest també emprengué el camí cap al Cap-de-la-Pedra, així l'anomenava ell, caminant tot lo dia, no diu on va passar la nit, i arribà aquí l'endemà devers les dues del capvespre. Segur que el reberen amb grans festes i l'allotjaren a la casa millor del poblat. La casa no devia ser molt gran ni molt luxosa, però sempre devia ser més còmoda que una tenda de campanya.

El rei manà fer als seus subordinats uns gran caramulls de llenya damunt les altures i muntanyes. Quan es feu fosc, els feu pegar foc, repetint la mateixa feina cada dia fins que vengué un propi dient que tot estava arreglat i que Menorca havia entrat a formar part de la Corona d'Aragó mitjançant l'aprovació del rei de dita corona.

Per a què serví tanta llenya cremada, al parèixer sense profit ningun? Es bo de veure. Els veïns menorquins s'estranyaren d'això i preguntaren a los ambaixadors com era tant de foc. I aquests els varen dir que, com que l'exèrcit era gros, era necessari per fer el menjar i estar calents, suposat que les tendes i cases no bastaven per estar-hi tots. Els d'allà es feren tanta por que atropellaven les negociacions, quan el rei no tenia aquí a penes soldats. Eren tan pocs que si els menorquins haguessin alçat la coa i haguessin envestit la nostra costa, els nostres no haurien bastat per desbaratar el desembarcament, i molt menys l'haurien fet a Menorca. Però les coses vengueren així i així les tenim.

Quan els mallorquins i menorquins varen haver firmat les actes i només faltava que el rei les aprovàs i firmàs, enviaren un passatger que li digués quan vendrien a fer totes les feines pròpies del cas. El rei feu adornar la casa on s'allotjava amb los tapissos que duia i els que duïen els cavallers nobles que l'acompanyaven, improvisant amb tot això un tron per a ell i sala de parlament per als demés que hi intervenien. Això a la part de dedins, i a la part de defora i camí per on havien de passar l'adornaren amb plantes - i herbes oloroses, com són romaní, murta i fonoll.

Assenyalat el dia de la venguda, ja tot preparat, a davant vengué una barca duent la nova de la partida. 1 més tard n'arribaren més, de barques, amb tota la comitiva d'ambaixadors, representants, soldats, criats i mariners. Una representació del rei els rebé a Cala Rajada i, amb gran boato, els manaren davant ell, que els esperava com a rei i senyor. El rei va estar conforme de tot lo fet i va firmar i segellar les actes; i darrere ell ho feren tots els altres delegats, tant d'una part com de l'altra, passant a formar part de la Corona d'Aragó, l'illa menorquina.

Aquests dugueren molts de regals al seu nou senyor. Regals produïts en aquella terra com són mel, formatge i bestiar de varies classes i, després, se'n tornaren a casa seva satisfets d'haver trobat un senyor tan bo i tan noble.

Tractat de Capdepera.

4

Tot lo que he escrit en el capítol anterior és històric i escrit pel mateix rei, de modo que no pot ser més veritat. Però lo que escriuré d'aquí endavant, unes coses són preses de llibres d'història mallorquina i altres són tradicions collides al vol dins el nostre poble. De manera que, encara que no siguin veres, algun fonament tenen; però, passant el temps, s'han transformat i sempre tenen una aire de fantasia que, en lloc de llevar-los importància, els dona un aire de poesia tal que aixequen el poble que les posseeix a l'altura de l'heroïcitat.

La primera tradició que exposaré serà la de la porta del Rei en Jaume, tradició bastant recordada i fortificada en lo mateix nom que li posaren. Segons conten els vells, quan el rei vengué, com he dit en el capítol anterior, passà pel dit portal per entrar a dins el poble. Per aquest motiu li posaren aquest nom.

Jo crec que sí que passà per aquest punt per anar a l'hostatge, però aquest portal aleshores no existia; al manco tal com està ara. I la meua opinió no pot esser falsa, perquè les murades no existien tal com estan avui, sinó que tenien un estil més dèbil, suposat que les armes també tenien manco força.

Aquesta porta potser sia commemorativa de la més antiga, desapareguda. Per una part o l'altra hi havia d'entrar. De fortificació n'hi havia, això és ben cert; els antiquaris hi troben restes mahometanes i romanes, per lo tant aquesta tradició no és desencertada. Lo més probable és que per tal camí pujàs per fer-se càrrec del poblet, per veure si podria fer la posada dins l'espai de fort que hi havia i que li pertanyia com a rei i senyor. I els naturals del país, per commemorar-ho i perquè ho tenguessin present les generacions que vendrien després, quan feren les murades noves, no respectaren les obres velles, però li conservaren el nom que ha durat la minúcia de sis-cents anys; i Déu sap fins quan durarà!

5

Església del Castell.

Una de les altres tradicions que mereixen ser recordades, és que una vegada vengué un gran estol de moros que havien desembarcat a l'Agulla. Els gabellins se trobaren pocs per resistir contra tanta gent més morena que ells (nosaltres en general ho som bastant, morenos), i pensaren treure la Mare de Déu de l'Esperança dalt de la murada perquè els ajudàs en la

defensa. I no tan sols los aidà, sinó que ho va fer tot. Feu davallar una boirada tan grossa que els moros es desorientaren de tal manera que quan miraven la mar la veien ben clara, però no així quan miraven la part de terra, perquè la boira era tan espessa que no hi veien dues passes enfora. Aplegaren tanta por que se'n tornaren a les seves barques i fins a una altra vegada.

Que això sigui ver o no és mal de saber. Jo no som teòleg, per lo mateix no puc explicar aquestes coses de miracles, no entenc aquesta ciència. Però de lo que estic ben segur és que si Deu, dins el radi de lo natural, no pogués fer certes coses, seria menys que un mecànic. Per explicar-me posaré un exemple: un rellotger fa un rellotge, no corre només per endavant, sinó que té varis ressorts; un per fer córrer les busques per endavant o enrere, segons convengui a qui l'usa; un altre per retardar-lo o avançar-lo, per regularitzar la marxa de la màquina; i un altre per dar-li corda. I així resulta una màquina perfecta lo que sense aquestes peces ja no ho seria, perquè no sempre estaria a la disposició de qui el manegi. Així com he posat l'exemple del rellotge el podem aplicar a les altres màquines, que quasi totes tant poden caminar per endavant com per enrere; i tant poden anar regulars com irregulars, segons convengui, com veim en el tren, un auto o motor fix.

El Creador sap més que tots els inventors plegats perquè, si bé és ver que aquests han fet invents i més invents, Ell acumula els materials necessaris per a aquests invents, des de molts de milions d'anys abans que els savis venguessin a inventar màquines per a les comoditats dels homes. I amb tant d'encert i mestria que no en falta ni en sobra un, de material. Per lo tant, el Senyor i inventor de totes les coses degué posar ressorts per fer-les anar endavant o enrere segons li convengués. Si no fos així, aquesta gran màquina no estaria acabada. Per aquesta raó, Déu no deixà peça tan important, i aquesta vegada la féu servir per enviar als gabellins aquella boirada tan oportuna.

6

La tradició que explicaré ara és una de les més importants, suposat que és un cas bastant rar quant al nom dels moradors d'aquesta vila. Als pobladors dels altres pobles i ciutats els criden i anomenen segons el derivat del nom de la població on han nat o viuen. Als de Manacor els diuen manacorins; als de sa Pobla, poblers; als d'Andratx, andritxols, i als de Palma, palmesans. I així tots els que jo sé. Però als habitants de Capdepera no els diuen capdeperins per esser com els altres; no és així, sinó que en haver-

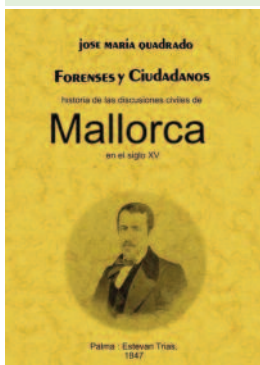
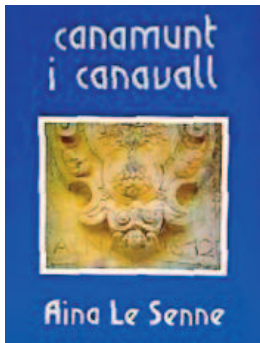
los d'anomenar ens diuen gabellins, nom que, com veim, no deriva de Capdepera. Per què? Amb certesa no se sap, perquè corren distintes opinions.

Uns diuen que és perquè, els vespres i diumenges al capvespre, els nostres avantpassats fadrins s'aplegaven amb els d'Artà a mitjan camí, per divertir-se plegats, quan és segur que era tot lo contrari; era per barallar-se, però de veres. I els artanencs els batiaren amb aquest renom. Aquesta versió és incerta, perquè de cent cinquanta anys per enre no era igual que ara, a causa de les especials circumstàncies per les quals travessava la ribera de les nostres illes; i més en el nostre poble, on a certa hora del vespre es tancaven les portes dels portals de la murada i qui no hi era quedava defora, exposat a certs perills bastant seriosos, com comprendreu més tard. Aquesta versió no té fonament ningun, per lo tant és ruïnosa.

Aquesta altra té més raó d'esser, i més versemblança, i és com segueix: El perill dels moros no els deixava mai, ni en la nit ni en lo dia; els habitants vivien aquí perquè no coneixien res millor i perquè hi eren nats. Tan grossa era la sotsobra en què vivien, que mai en sortia un de tot sol, sempre eren dos o més. I quan no duien res, duien més coses que els altres homes, perquè mai solien anar amb les mans buides; a més de dur les eines de treballar, que supòs que serien les mateixes d'ara, amb algunes variacions, no deixaven mai el garrot d'ullastre mal esporgat, i com més gruixat millor, ni tampoc el bronzo o bassetja per poder tirar pedres enfora, i qui més bon dret podia tenir. Aquest bronzo no solia ser de paumes verdes, com les fan ara els al·lots, sinó que els feien de cànem o couro de bou ben enseuat, a fi que fos segur i no es rompés quan feia la força del llançament. En fi, era una arma tan segura en mans d'aquella gent que quasi era l'única arma defensiva i ofensiva d'aquell temps. I allà on posaven la vista hi posaven la pedra, també.

Gabellí és derivat de gabella o aplec, i gabella vol dir dues coses o més juntes o aplegades, de modo que ja tenim el perquè de lo escrit en el paràgraf anterior. I qui ens el posà foren els nostres veïnats, perquè mai en trobaven cap de tot sol i, endemés d'això, mai ens han mirat amb molt bons ulls. I per aquests dos motius començaren a dir: d'aquests de Capdepera no en veuen mai cap de tot sol, sempre fan gabella. Un més fatxenda que els altres degué treure a rotlle el nom de gabellí, renom que s'anà estenent més i més de cada dia. Aquest sobrenom és segur que no es rebé amb molta simpatia, qualche disgust degué dur, però a la llarga quasi tots nosaltres n'estam orgullosos i més encara quan veim que, segons pareix, val tant com dir-nos valents o herois.

Quant a la nostra història, poques coses podem dir, perquè es troben poques dades. No és que no en passin moltes i bones; tan moltes i tan grosses que la població no podia créixer. De deu anys, nou, el cens resultava amb dèficit, i d'aquesta manera en lloc de tornar molts disminuïem. D'això parlaré ara.

Durant el primer segle, després de la Conquesta, els moros d'Alger, la terra africana més a prop de la nostra, estigueren quiets i no es movien per res. Però després, a les primeries del segle catorze, els senyors nobles del nostre regne es posaren a tenir-se enveja els uns als altres; es dividiren en dos bàndols, uns es deien Canamunts i els altres Canavalls.

Aquests dos bàndols es feien una guerra a mort, fins allà on permetien l'honradesa i la noblesa, de manera que «pecat d'amagat, tot perdonat», i en nom d'aquestes dues virtuts es cometien robos i assassinats i tota classe de crims i injustícies. Tot era discòrdia per Ciutat i pobles, per la muntanya i el pla. Fins i tot els bandejats també seguien un bàndol o l'altre, també eren dels Canamunts o Canavalls, segons les seves conveniències. I per això quan s'encontraven dues quadrilles d'una mateixa banda feien la fumada plegats, però en topar-se'n dues de contràries ja tenien la batalla armada i qui guanyava menjava. Quan ho sabien a Ciutat, uns n'estaven contents i els altres fellons, segons qui guanyava o perdia.

Els moros d'Alger ho sabien i s'aprofitaven d'això de tal manera que armaven vertaderes esquadres per venir a robar per los pobles i cases de camp que estaven més a prop de la vorera de mar. Tot els era bo: bestiar gros i petit, collites de grans i llegums, homes, dones i al·lots, no deixaven res per verd ni per sec; tot quant s'enduïen era ganància.

Fins aquí no he vist cap història que digui que els moros fessin cap desembarcada a la nostra ribera. Els llibres no anomenen aquest poble més que en cròniques o descripcions. De Sóller, Valldemossa, Pollença i altres pobles treuen dates del temps i noms de capitans que investiren i defensaren aquestes poblacions. Les històries de Pi-Ferrer i Quadrado, de Dameto, de Campaner i d'altres ho diuen; i tots aquests pobles en fan festes commemoratives. Però de Santanyí i Capdepera ningú en sap res, almanco no ho diuen. Ni tan sols en commemoram cap festa pel motiu de no tenir-ne notícies, però en canvi tenim uns monuments que, sense lletres ni números, parlen més clar i llampant que tots els llibres del món. Aquests monuments són les murades i l'església del Castell. Són la nostra història i també haurien d'esser el nostre orgull i el sosteniment d'un amor molt gran a la nostra pàtria petita.

Capdepera segons l'Arxiduc.

Les murades que tenim en el Castell molts creuen que són anteriors a la conquesta; això no és cert, aquestes murades es feren durant el segle catorze, és a dir, tal com estan ara, perquè la fortificació del dit temps ja no responia a les necessitats defensives d'aquell segle, perquè les armes ja eren més poderoses, encara que no fossin de foc.

A Mallorca només hi havia tres pobles que estiguessin voltats de murada; que eren Alcúdia, Santanyí i Capdepera. D'aquests dos primers només vos diré que els feren aquesta defensa perquè estan a la vorera de mar, principalment el primer, perquè el segon hi està més que nosaltres. D'aquests no en parlaré més perquè no ens interessa gaire.

Els savis que s'han fet càrrec del que era la nostra població en aquell temps, diuen que no era un tal castell com el d'Alaró i Felanitx; tenia una altra missió, era una defensa com la murada de Ciutat, només que era més en petit perquè nosaltres també som més petits. Era una ciutadella per a defensa dels moradors dels pobles costers i reduïts en número d'habitants, com eren Capdepera i els altres dos pobles.

Qui pagà les despeses per fer les murades va ser el govern que hi havia en aquell temps a Ciutat. Els diners es tragueren d'un pressupost de murades que tenia el Regne, del qual també es pagaren les de Palma i pobles ja anomenats. Què costaren?, ningú en diu res; ni fins i tot a l'arxiu del Patrimoni Reial hi ha cap dada més que una llista de despeses per pagar els soldats que guardaven aquest lloc. La llista aquesta no es conserva tota, no té començament ni acabament, només n'hi ha un bocí petit.

La murada es va fer segons la necessitat del moment, de manera que no hi sobrava gaire cosa perquè hi cabés el poble dedins. Els carrers estrets i les cases molt baixes; de portals per entrar dins el recinte emmurallat només n'hi havia dos, que s'anomenen el del Rei en Jaume i el Portalet. El perímetre forma un triangle que té un poc menys de set quarterades; a la part de Llevant hi té, aferrades a la murada, quatre torres quadrades, emmerletades i més altes que la resta.

Els governs de tots els temps no han fet res mai que no els ho haguessin de demanar. Els habitants es degueren queixar als Jurats, que de tant en tant tenien visites inoportunes i, com que la població ocupava uns terrenys que eren del Rei, el govern no degué posar obstacles perquè es fes aquesta defensa que, ella tota sola, bastaria per posar-nos a l'altura històrica de moltíssims de pobles que tenen títols honorífics. I si la nostra història estigués tan clara com hi està amb la venguda i estatge del Rei en Jaume i lo que volen dir les murades, això tot sol bastaria per dar-nos els títols de *la Muy Leal y Muy Heroica Villa de Capdepera*.

Les murades es feren segons la necessitat del moment, de manera que no sobrava gaire rotlle perquè hi cabés el poble dedins. La descripció del plànol no té gaire dificultat, basta veure les ruïnes per fer-se càrrec de com estava tot: les cases petitones i baixes, els carrers estrets i malplans i empedregats de pedres redones, fent una escalonada ampla i baixa, és a dir, molt dolça.

Les cases eren tan mal distribuïdes que totes les peces eren enfonys: un portalet baix, una entradeta petita que també servia de cuina i menjador, un enfony on cabés un llit de matrimoni perquè aquest hi dormís, un sostre on dormien les filles i que servia també de graner, i els fills s'arreglaven a la palla, si en tenien; i, quan no, un jaç de càrritx. Els animals sofrien aquests dos extrems: o a lloure pels carrers, o estrets dins un petit estable on hi havien d'estar tancats tots (l'ase, el bou, la cabra i el porc); tanmateix, no podien anar al camp, els portals de la murada estaven tancats.

Dels carrers encara en tenim una mostra, maldament només sia un tros, tot lo altre ha fet ull; aquest que es conserva tal volta no fos el principal, però a ell donaven les cases principals, com eren la vicaria, cal Governador i l'escala. Dic això perquè partia del Portalet, i aquest no era el principal, sinó que ho era el del Rei en Jaume; d'aquest en partia un, de carrer, tot dret cap a l'Església, per davant una filera de cases aferrades a la murada i lo més fàcil és que aquest carrer fos el principal. D'una porta a l'altra també n'hi havia un que enllaçava al mateix temps les dues portes, i aquests dos carrers eren els més llargs que existien; els altres carrers eren secundaris. Els que estaven entre els dos carrers mestres, els comunicaven, però els que estaven entre la murada eren pocs, no passaven, és a dir, no tenien més que una entrada i, quan n'hi hagués més de dos, tenien molt poques cases.

El Portalet era una porta secundària; ho demostra el seu mateix nom, però en canvi era més còmode per pujar, igualment que el carrer que en passa; aquest fa voltes i ajuda a pujar, mentre que el carrer que donava a la Porta del Rei era dret i costa per amunt, lo que el feia més agre i incòmode; així és que, per aquest motiu i per dar-li també el caràcter de monument, el condemnaren, lo mateix que la Porta de Santa Margalida de Ciutat.

10

Pla d'en Cosset.

Quan el perill dels moros no era tan gros, a principis del segle XVIII, començaren a fer cases fora del Castell i seguiren abandonant les de dins, de modo que a començos del XIX ja hi quedaven poques famílies i, en acabar aquest segle, ja no hi quedava ningú.

Devers l'any 50, dins el Castell hi vivien un poc més d'una dotzena de famílies, regularment les més pobres del veïnatge; no pagaven lloguer. Per dar raó d'això, en posaré alguns noms que he pogut recollir d'alguns vellets complaents. Aquestes eren: mestre Sans, madò Poblera, en Prim, en Miraies, en Gallu, en Negret, en Quer, madò Mònica i en Veguer, respectivament; i els dos carrers darrers que existiren foren els dos que formaven angle a la porta del Rei en Jaume, i les dues cases de més a prop del Portalet.

Amb l'abandó del vell redol, vengué la seva demolició, les pedres i tot lo útil es feu servir per muntar altres edificis. El caciquisme sempre ha tengut vida i en tendrà; demanau-ho a la torre d'en Banya i al molí de davant el Portalet i a qualque casa del carrer de la Mar, i moltes pedres vos diran que, com que és més bo de davallar que de pujar, en lloc de formar part d'un monument, com seria el poble vell si es conservàs tal com fa dos-cents anys, els ambiciosos se les endugueren per avall perquè els cacics ho comportaren, i quedaren solament les runes per produir figueres de moro, perquè per avall no servien per res.

11

L'edifici que parla més clar i que diu moltes coses és l'Església del Castell, dedicada a la Mare de Déu de l'Esperança. Aquesta església és tota una història, més de la mitat de la nostra; la seva construcció demostra una sèrie de sacrificis, revela una gran fe i és producte d'una gran esperança.

A tots els pobles que jo he vist, tant si són grans com petits, l'església sol tenir una sola nau i, al parèixer, quan les començaren ja tenien una idea o un pla de com havia d'esser el nou edifici, perquè pareix que del començament fins a l'acabament segueixen un mateix estil. Aquesta nostra, no, almenys té tres tongades, totes amb gust diferent, de modo que es feia a mida de les necessitats i tant com augmentava la població.

La part més antiga és el tros que hi ha entre el portal i el primer arc. Aquest bocí es conserva en lo primitiu estat, amb l'altar i la sagristia en

el costat dret quan entram, això indica que estava de través. Aquest bocí d'edifici és el més antic, té moltíssims d'anys, Quantes coses podria contar! Quantes misèries degué presenciar!. ¿Quants en degué veure batiar, per desaparèixer després cap a la terra de moros per no tornar mai més, i patir allà les penes del captiveri, els homes, i les deshonestedats de l'harem, les dones? Supòs que molts.

Lo que es comprèn entre el primer arc i els escalons del presbiteri es va fer amb una altra vegada; aquest tros encara està tot dins el recinte emmurallat i també és molt antic; regularment seria fet del segle XVI.

El tros de més endins, o sia el presbiteri i el creuer de son endret, és lo més modern. I tot això comprés ja està fora de la murada, lo que indica que, quan ho feren, les incursions dels moros ja no eren tan freqüents. Aquesta part d'església té la data de l'any 1703, de manera que és bastant moderna; en aquest temps ja hi havia bastantes cases fora del Castell.

Aquesta església va esser la parròquia fins que l'actual va estar acabada, a la primera mitat del segle passat; allà anaven a missa i allà es feien totes les cerimònies eclesiàstiques. Dins seu hi enterraren els morts, fins que vengué una disposició del govern que havien de fer cementeris, i a devora el feren. Hi enterraren fins a principis del segle XIX; amb una paraula, aquest edifici va ser el bres del nostre poble.

12

Les primeres cases que es feren fora del Castell eren ben iguals a les de dedins, amb la diferència que en feien de més grans. Els pobres les feien més petites, com es pot suposar, poc més o manco com les de dins el recinte emmurallat; no així els rics, si és que es poguessin anomenar així uns amos que havien de treballar rotes a més de les seves poques terres, però que passaven per tals perquè eren els qui tenien més terres.

Es comprèn que, quan no caberen dins el Castell, molts dels qui edificaven ho feien dins la pròpia finca, lo més a prop del camí que podien, com ho demostren certes cases o grups de per Vila Roja, que són molt antigues i amb una mala distribució, a més de ser molt tort el carrer. I entre aquests grups de cases, n'hi ha que són bastant modernes.

El nucli de població del segle XVIII era molt petit. En total, exceptuat el grup de cases de per Vila Roja, només hi havia els carrers que ara enumeraré: el carrer del Castell, carrer Alt, Sitjar o Major, Fondo, Son Flor, Pedres, carrer de la Mar i plaça Vella; el carrer de la Creu no existia més que amb lo nom de carreró de na Forn, no tenia cap casa, a una part una paret alta i vella i a l'altra unes figueres de moro molt grosses i espesses, i

entre elles i la paret un camí per on només podia passar la gent i bísties sense ensellar, per lo demás no hi havia lloc. Aquests foren els carrers del segle XVIII.

L'entrada del poble era aquí on deim sa Creu, perquè n'hi havia una poc més o manco on ara hi ha el pou. Prenien pel Sitjar per amunt, perquè tot el poble hi era. Els qui havien d'anar a la mar prenien per la plaça Vella i el carrer Alt, carrer Fondo, Son Flor, Pedres i carrer de la Mar; per aquí anaven a Cala Rajada i l'Agulla, fins que feren el camí del Far. Per anar al Carregador hi anaven per aquí on hi van ara, més o manco.

El centre del poble era la plaça Vella, a prop hi posaren la Sala quan el feren vila. La casa vella de can Cofeta tenia les cases principals a prop; era el punt de reunió dels diumenges i baix l'ombra del seu lledoner pactaven els joves les seves diversions. Ja ho seria gros el fester si aquesta casa tengués el do de la paraula!

13

Abans d'entrar en els fets del segle XIX, posaré amb història fets que he sentit contar; fets que demostren lo escrit fins aquí i bastant frescs. Que els moros i pirates mos ferien, no s'ha de dubtar, basta recordar que durant els segles XVIII i XIX el poble va créixer amb molta rapidesa, de lo qual parlaré en un article quan sigui hora.

De quan en Sanxu dels Escalons era al·lot, els de la meua edat ens en recordam, era el mosso del bover de Son Jaumell. Tenien aquells animals tan ben ensenyats que quan sentien cridar: «Morus!», pareixia que tenien mosca, tant corrien cap a les cases. Una vegada tengué necessitat de pegar aquest crit i els pirates se'n dugueren una vedella que quedà darrere perquè era coixa.

L'amo en Toni Valero, que morí quan jo era nin, contava lo següent: A can Valero tengueren una rota a sa Cala moltíssims d'anys, més de cent. Quan ell tenia quatre anys, un dia que tots hi eren a fer feina, repararen unes quantes barques sospitoses. El seu pare les observà i, sospitant que fossin moros o pirates o gent de males idees, li manà que se n'anàs cap a la vila i que se'n menàs una somera prenyada del cavall que tenien, amb l'encàrrec que no la fes córrer. Encàrrec que va complir tal com li manaren, mentre que els altres homes desjunyien les mules, les ensellaven i carregaven, ben alerta a deixar res; agafaren el nin aquí on ara hi ha el cementeri nou.

Els mariners d'aquelles barques desembarcaren a la gola on en Sanguis pasturava els porcs de s'Heretat; quan l'home se'n temé, els hi prenien.

En Sanguis els feia enfora de la mar per salvar-los de la rapinya d'aquella gent quan n'afinà un, que devia esser més atrevit que els altres, que anava tot sol. En Sanguis era un bon tirador de bronzo o bassetja; es posà a tirar-li pedres tan a ferir que el moro no tengué més remei que arraconar-se a darrera la soca d'un garrover; en Sanguis voltava des d'enfora i el moro també voltava, arredossat darrere la soca que li servia de trinxera; tantes n'hi tirà que en va fer un bon caramull, i tan a ferir que el garrover va morir de la virolla que li feren els cops dels macs.

No bastà això, sinó que, en la nit, anaren a sa Mesquida i se'n dugueren la senyora, una nina que hi feia de criadeta i un al·lot que degueren trobar tot sols i sense resistència. Segons referències, aquell nin era de can Pillo, o Colom, del Castell.

Per demostrar això escriuré lo que he sentit contar, no sé on ni a qui (de lo que podeu estar ben segurs és que jo no sé fer contes ni rondaies; tot quant he escrit ho he sentit contar o ho he llegit). Que una vegada una barca de contrabandistes esperava el carregament de tabac a la costa d'Alger. Un mariner s'internà per curiositat terra endins i, passant per la vorera d'una vinya on treballaven un quants homes, sentí cantar en mallorquí i, talment un imant, s'hi acostà, escometent també en mallorquí. El cantador va estar molt content i preguntà al mariner de quin poble era; aquest va respondre que era gabellí, i el treballador del camp li va dir que eren paisans i li contà com era que el dugueren allà i que la seva família era la dita en el paràgraf anterior.

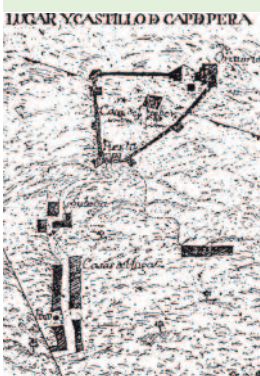
Això és fresc, cosa de la darrerria del segle XVIII. Què devia ser devers el XVI, en què els moros tenien una força més gran, encara que en decadència?!

14

Segons certs homes sabuts i històries que he consultat, el nostre poble ha estat el que ha crescut més durant dos segles. Aquesta creixença és bona d'explicar llegint certes cròniques.

Quan el Rei don Jaume vengué a Capdepera hi havia cinquanta famílies, que suposen uns dos-cents pobladors. Com veim, hi havia poca gent; i a principis del segle XVIII només hi havia cent cinquanta habitants, de modo que en lloc de créixer disminuïem. Però, quan començarem el XIX ja eren mil, una crescuda enorme; i el XX, prop de tres mil, una empenta moltíssim més grossa si es té en compte la pesta que sofrí la nostra regió, que encara que en fos un dels pobles menys ferits, sempre estorba.

Les cròniques donen aquests números i els savis expliquen certs motius, com que el poble restava estret entre Artà i la mar, i més encara damunt

Plànol de Berard.

una punta o cantó de l'Illa. Aquest motiu és bastant sèrio, és un bon motiu, però el més gros és el que ja haureu comprès amb lo ja escrit. Uns quants segles de misèries, persecucions i lluites; les causes eren estar tan avinent de la mar, que si bé és veritat que ara és un bon veïnat, en aquell temps era una mala companyia, perquè en ella i la muntanya hi prenien refugi tota la gent que estava fora de llei, és a dir, tots els condemnats per la justícia que li podien escapar. Els moros també ajudaven a fer matx, com hem vist; i vet aquí la causa de tot lo apuntat.

Lo que demostra la gran creixença també és que les tres quartes parts de cases són noves, representen pocs anys d'existència, principalment Vila Nova i Vila Roja, on totes tenen aspecte modern, a no ser unes quantes, o sia les primeres que s'hi edificaren. La major part de les cases d'aquests dos barris no tenen vuitanta anys. Les del poble vell tenen un altre aspecte i una altra distribució i un gust diferent.

Una vegada aturades les incursions dels moros i netejada la mar de pirates, a causa dels vapors, el poble començà una vida més lliure i més assossegada, i, sobretot, més tranquil·la. De cada dia tornava més gran i més ric; la mar, abans tan trista i tan cruel, es tornà dadivosa, carinyosa i riolera, i es convertí en una font de riquesa.

Tot això és probable, perquè és ben segur que totes aquestes coses han succeït; les històries en parlen i no importa ser molt sabuts per comprendre-ho així.

15

L'aljub que existeix a la plaça de l'Orient mereix ser tractat a part; mereix capítol per ell tot sol. I el tractarem ara perquè pareix l'edifici públic més antic del poble nou.

Quan el feren, Capdepera no era Capdepera, sinó que formava part de la vila d'Artà; més ens entendrem si dic que Capdepera era llogaret d'Artà. Per lo tant, la història d'aquest gran depòsit d'aigua està tirada, perquè l'arxiu d'Artà es va cremar, no sé per què, i Capdepera no en té més que d'ençà que és vila. Total, a les fosques, *adiós* aljub!, no podem parlar-ne.

Tan sols vols diré que pareix obra de la darrerria del segle XVIII, i que una imperiosa necessitat d'aigua va obligar a fer-lo, a més del motiu d'aprofitar la fontarrina que ve de la muntanya.

Aquesta obra no degué tenir arquitecte que l'engendràs fent un plànol, però, en canvi, degué tenir un home intel·ligent que la dirigí i una mà de ferro que l'aixecà; amb una paraula, és una obra de les que més ens honren.

El seu solar, si no el paga el pagava, té un censal molt rar. Maldament sigui petit, aquest censal no és amb diners, sinó amb aigua. Consisteix aquest censal en entregar al senyor un gerricó de quartillo (moneda antiga) d'aigua abans de dinar, el dia de la festa major, o sia, el dia de Sant Bartomeu.

Les terres en què es troba eren d'es Claper, més tard es varen vendre i les comprà l'amo en Joan Sanxo, de malnom Coll; per això mateix, el censal és d'un dels seus hereus, però quasi és segur que s'ha perdut.

16

La carretera que tenim per anar a Ciutat també mereix que n'escriguem un capítol, perquè no té cap de les qualitats que tenen les altres del mateix orde de Mallorca. Totes, quan les feren, ja tenien traçat un plànol perquè fossin lo més regulars possible, dretes tal com permetia el terreny en què havien de jeure i l'amplària que marcava el reglament. La nostra, no, damunt el mateix camí de ferradura que havien traçat les petjades dels qui vivien en els segles enrere, hi traçaren una carretera torta, costosa i lletja a més no poder.

Quan s'introduïren els carros a la pagesia mallorquina, en poc temps es feren unes quantes carreteres noves, de segon ordre, que sortien de Palma per anar a parar als pobles més importants i llunyans de l'Illa i enllaçant els altres. Aquestes carreteres són estudiades, són hermoses i tan curtes com poden ser; com són les d'Alcúdia, Sóller, Andratx i Santanyí. Dels antics camins de ferradura d'aquests pobles en prescindiren, no en feren cas i han desaparegut.

El nostre, no, aquest es conserva per complet amb la diferència que el govern hi posà caminers. Aquests picaven pedra, l'escampaven per dins una espècie de carreró que feia per moltes de parts, els carros la pitjaven i, sense gran molèstia, el camí de bísties tornà un carrerany de carros amb més volteres que una tafarra i més capamunts i capavalls que la mar un dia de temporal.

El nostre Ajuntament hi feu algunes millores, però només dins el nostre terme; va arreglar el bocí de l'endret de l'hort de Sos Sastres perquè la gent, bísties i carros, havien de passar per dins el torrent, i algunes millores més. Més tard adreçaren i eixamplaren els bocins que ho necessitaven més. De tant en tant el govern enviava diners per fer-hi millores i, un poc ara i una mica suara, l'han eixamplada, han baixat costes i han adreçat alguna voltera, però el seu segell d'antiguitat i salvatgisme no l'hi han llevat i no seria equivocac el dit que tampoc l'hi llevaran.

Ja feia bastants d'anys que en passaven, de carros, i no en podia passar més d'un per moltíssimes de parts. Passaven molts de conflictes i es feien moltes bregues per aquesta causa. Quan s'encontraven dos carros en una mateixa direcció i el de davant feia poca via, ja no faltava renou, fins que el de darrere havia pogut passar, però si s'encontraven en sentit contrari i l'un o l'altre havia de tornar molt enrere, llavors no hi havia bastonades perquè, abans d'això, un dels dos cedia a la pretensió de l'altre. De coses així en passaven moltes cada dia, fins que pertot hi pogueren passar dos carros ensem, cosa que no fa gaire anys.

No són d'admirar aquestes coses maldament sia el camí més llarg de Mallorca, perquè de nosaltres ningú mai se n'ha recordat i, a més, durant l'època en què es feren les altres, els nostres cacics no s'entenien; per aquest motiu no demanaren i no tengueren.

17

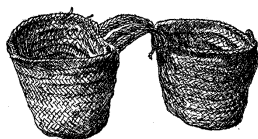
Supuesto que ha parlat de la carretera que ens uneix amb Palma, convé parlar també dels modos de transport d'abans d'introduir els carros, trastos enginyosos però que daven poc resultat.

Les bísties duïen tots els gèneres damunt l'esquena. Primerament els boçaven l'albardà, cosa que tots coneixem, lo mateix que les beaces, objectes que encara es coneixen, però no així les esconelles i els corbells, com també les sàrries que tampoc es fan servir. Cada eina d'aquestes tenia la seva utilitat segons els articles que s'havien de transportar i que quedaran tan ben explicats com podrà fer-ho la meua intel·ligència.

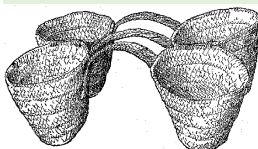
Les beaces eren el rei del transport, eren més cosa de luxe i comoditat que per feina. Així era que quan la gent havia d'anar a vila externa i volien ensellar la bístia o bísties amb luxe, ja posaven l'albardà nou i les beaces noves; aquestes ben tapades de pells tan grosses i llanudes com podia ser i la corda per fermar tot això també nova i curiosa. A aquesta corda li deïen un lliga-beaces, que embolicaven amb art i mestria de modo que no fes nosa per coalcar. A més d'això servien també per anar al camp quan no havien de dur gaire cosa; se les enduien quan anaven a la rota i no havien de dur llenya. Quan havien de dur paners o gerres feien servir una espècie de beaces anomenades arganells, que se'n diferenciaven perquè eren quatre, dues a cada costat, i les parelles estaven cosides amb cordeta, una amb l'altra, i d'aquest modo tant gerres com paners hi quedaven ben ajustats i no importava fermar-les; aquesta eina regularment era d'espart.

ALBARDÀ

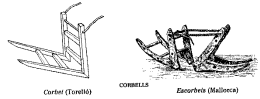
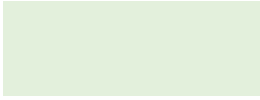
BEACES

ARGANELLS (II, || 1)

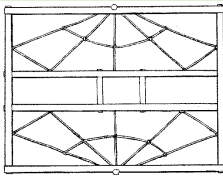
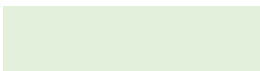
SÀRRIA

Corbell (Llucà)

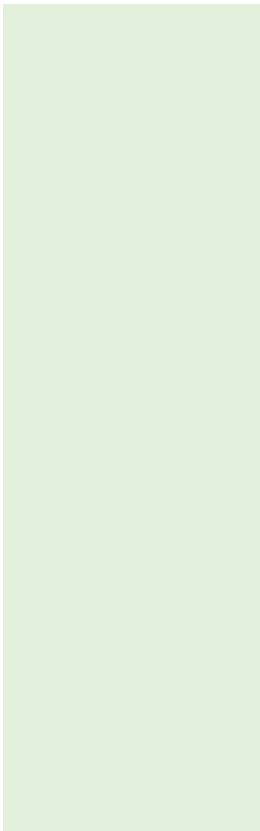
CORBELLA

Zarobells (Mallorca)

ESCONELLES

S'anomenava també garxolers perquè servien per a tragar garbes (Mallorca)

Nota

Els dibuixos que il·lustren aquest capítol 17 són copiats del *Diccionari Català Valencià Balear*, d'Alcover-Moll.

La sàrria era lo mateix que les que avui hi tragin en el carbó, la posaven entravessada damunt l'albardà i el seu objecte era dur fems, terra, grava o macs; no solia servir per res més.

Els corbells eren de llenya, dos ganxos units amb dos travessers anaven a cada banda de l'albardà, units amb dues cordes passades per dins un forat que tenia cada ganxo. Aquest ormeig, ben subjecte amb una corda, servia per tragar feixos de llenya, xàvegues de palla, tions, mitjans i pedres grosses; i sempre, o quasi sempre, dos o més objectes d'aquests.

Les esconelles eren un bastiment quadrat, de quatre pals de fusta, regularment de poll perquè fos llauger; en el mig, de barra a barra hi posaven corda entrecavalcada, en forma de xarxa. Aquest traste el posaven a lo més amunt de l'albardà, ben condicionat, per tragar garbes. Només n'hi solien posar cinc i, amb tan poques i tot, feien més cabrioles que un equilibrista quan camina per damunt un fil de ferro.

Aquests sistemes de tragar es feren servir fins devers l'any 60 o 70 del segle passat. Quan començaren a dur algun carro, la gent trobava que seria un mata-bísties, però s'hi acostumaren aviat per distints motius: un, que a pesar de ser els camins dolents podien dur més pes i pels plans i les capavallades encara podien coalcar. Bístia que duia dotze quintes ja feia bo. I l'altre, que l'albardà feia encetadures ferm, males d'aturar o curar, i amb els guarniments, quan se'n feien, eren molt més bones de defensar. Així resulta que, amb pocs anys, tots els qui contraven o feien de tragarers n'armaren.

Qui fonc el primer que tengué carro a Capdepera és mal de saber, però quan feien l'església traginaren les pedres amb un que n'hi havia a can Beato de s'Enfront; carro de rodes plenes i baixes i de parell, instrument incòmode i feixuc. Abans d'aquest, un fuster anomenat mestre Miguel Climentó en feu un, o més, un dels quals, si és que en va fer més d'un, el baratà a Cala Rajada, afegint diners, encara que pocs. Aquests carros no tenien vista i eren mals de fer redolar per camins dolents i pocs, per tant la seva utilitat quasi era nul·la.

Devers la data anomenada la cosa es deixondí amb tanta força que, en pocs anys, les carreteres es feien com per encant i la compra de carros i guarnicions es multiplicava com mai poguessin pensar, fins que no quedà cap conrador sense. L'amo en Joan Gargori començà a propagar-ho, fonc un dels primers que en posaren. En Beato, abans dit, no s'ha ni d'anomenar, perquè abans que ningú ja n'armà, com hem vist i parlaré més endavant. L'amo en Toni Creu, que aleshores comerciava entre Inca i Capdepera, amb negoci d'obra de pauma i gèneres variats, en va introduir bastants d'usats i els solia baratar amb senalles. Aquests baratats es pagaven a terminis, tanta obra cada setmana, i així eren més bons de pagar.

Els fusters aprengueren a fer-ne, però, com podem suposar, els feien bastant bastos. Tant el ferro com la fusta tenien molt que desitjar; els caps

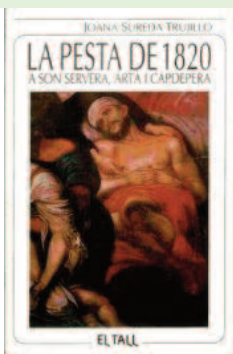
de fuell no estaven allisats més que amb una llima i sortien mal redons i, per afegitó, mal centrats. No així avui, que quan els deixen són com un canterano i amb els caps de fuell tornejats amb màquina; no és d'admirar que sien lleugers i forts.

La gent, per anar a Ciutat, hi anava a peu o damunt una bístia ensellada. Per anar-hi, hi posaven un cabell blanc; havien de menester setze o vint hores, segons la bístia. Però quan el camí es posà en condicions de carretera, posaren diligències que duïen el correu o la maleta fins a Artà (aquesta la duïen a peu a Capdepera) i, més tard, en Sureda en posà fins aquí; el conductor era mestre Pep Tacó, son pare del batle actual. Mestre Pep menava un carretó grandet i un cavall magre, vell i ple d'encetadures, i a causa d'això moltes vegades no arribava d'hora, però en canvi sempre estava content i hi feia estar els qui anaven amb ell. Partien de Capdepera devers les sis del capvespre per arribar a Palma l'endemà prop de les set del matí; i l'arribada aquí també era dematinet, de modo que es Tacó tota la nit anava a l'aire lliure. No és d'admirar que estigués sa. De Manacor per endavant duïen una galera grossa amb quatre cavalls; tots tenien tara: renegos, aspres i lletjos; tots eren bons a no ser els coixos i els que tenien asma. A Algaida els barataven i ja arribaven al punt de destí, quan la gent tenia totes les juntes fora del lloc acostumat. Devers l'any 76 o 77, el tren arriba a Manacor, aquest retira les diligències; ja era més ràpid i còmode, però d'aquesta vila per ençà seguiren matant cavalls i incomodant persones fins que el tren arribà a Artà, per a ignomínia i vergonya dels cacics de Capdepera, que quan era hora no demanaren tal cosa i ara que no poden fer res diuen que els artanencs que ho demanaren en tenen la culpa. Però només ho diuen per estar bé davant el poble; i aquest els creu perquè són del mateix llenyam...

18

L'any 22 del segle XIX, el poble tengué una contrarietat grossa, horrosa!, la pesta. D'aquesta catàstrofe en participà tota la regió, o sia, Artà, Son Servera, Capdepera i Sant Llorenç; aquest darrer, poc ferm. Fonc una cosa espantosa: a Artà hi hagué carrer on no quedà ningú, i a Son Servera es pot dir que tothom morí; a Capdepera no va ser tan gros, però bastà. En aquest capítol parlarem dels quatre pobles interessats, encara que poc.

Una barca bastant grossa de vela —en aquells temps no hi havia vapors— passava per davant la platja de Son Servera; els mariners tiraren un bot a la mar i anaren a terra, desembarcaren un bulto, feren un clot que el bulto hi cabés i el tornaren tapar. Un pastor s'ho mirava, amagat darrere una

caseta, tengué curiositat i, quan els mariners hagueren fuit i la barca també, desenterrà lo enterrat i fonc un home mort embolicat amb un capot bastant bo. La ignorància, l'ambició i la necessitat foren males conselleres. S'endugué el capot, l'usà, i als vint dies ja era mort. A Son Servera s'hi posà calamitat de malalts i algun mort; dins poques setmanes començà a Artà i més tardet a Capdepera.

El Governador envià un metge anomenat Escalles, que més tard en morí; va dir, amb l'informe que va dar a l'autoritat de la Província, que els serverins menjaven malament i que anaven bruts, que això era tota la causa. Però, encara que tengués raó, no endevinà la principal causa. Quan els metges que vengueren més tard es daren la raó del mal, ja no hi havia qui el paràs, sobretot a Son Servera, on la gent que no era morta estava a punt de fer el viatge etern.

Quan la Comissió de Sanitat declarà que era pesta, Capdepera ja estava ferit d'aquest mal, encara que poc. De seguida tot es va aïllar; els qui tenien caseta a fora vila, allà els duïen; els qui no en tenien, feien una barraca amb branques de pi i càrritx a la falda del Puig Seguer, anomenat na Creda, i per no acostar els morts a la vila improvisaren un cementeri al qual encara li diuen el Cementeri de la Pesta. Aquest cementeri aleshores no tenia paret ninguna, dins un pinar, és llarg i estret; només hi feren una filera o dues de fosses i llavors hi feren el cementeri. D'això en parlarem més tard; la qüestió és la pesta.

Els artanencs i serverins tenien tanta por a l'epidèmia regnant que, a més d'aïllar els malalts, que era quasi l'únic remei, per enterrar les víctimes les tiraven dins clots de grava i des de dalt cavaven fins que estaven tapades. A Son Servera aquests clots no sé on són, però a Artà eren dins Bellpuig, com també hi tenien l'hospital.

Els gabellins mereixen un elogi amb aquest motiu, perquè aleshores era un poble ja bastant sentimental; hi havia germandat, fe i patriotisme, molt més que ara. Ho demostra que, mentre els nostres veïnats escampaven els ossos dels seus germans i amics pel camp, els gabellins, a pesar de tot, els enterraven a lloc a on sabessin que eren i així poder plorar damunt les seves despulles.

A Son Servera en moriren prop de 1.400, a Artà prop de 700, a Capdepera un parell més de 100, a Sant Llorenç, 16 o 17, i a Manacor, 2. Traient el compte de que Artà sempre ha estat tan gran com Son Servera i Capdepera junts, ja ens podem fer càrrec de la gent que proporcionalment morí. Suposant que a Capdepera hi havia unes 1.300 o 1.400 persones, amb aquest compte a Son Servera quasi no hi quedà ningú. Més tard hi emigraren bastants de manacorins, perquè els senyors de Son Servera daven bastants avantatges i a més les terres venals eren baratet.

Capdepera tengué pocs morts, com hem vist, a causa de cuidar-se millor. Beneït costum de «val més gust que una torre de diners»; a més,

maldament sigui humit, és tan sa el clima com el més sa del món, i això en salvà bastants de la mort i també de la malaltia. Déu faça que no ho vegem durant el curs de la nostra vida.

19

La glòria més gran de què ens podem avanar és la de la nostra indústria. L'obra de palma és tan antiga com el poble; tan gran que, quan no hi havia carros a Mallorca, els nostres avantpassats feien quasi totes les sàrries i beaces que s'usaven en aquell temps per tragar els gèneres; tan hermosa que tots els altres pobles que en fan, o no n'han après de fer o no la treuen tan airosa com les nostres obreres; i tan nostra, que el material per fer-la el trobam dins les nostres terres.

Jo en sent que diuen que les paumes són causa de molts de mals i endarreriments en el nostre poble; jo crec que sí, però s'han de tenir en compte els béns que ens han duit. Temps enrere, la gent no tenia tant de benestar com ara, es patia molta més misèria que avui; a una casa, per exemple, si no tenien doblers per anar a comprar una cosa que precisament havien de menester, duïen una senalla a cal comerciant i ja ho tenien. Quan no plovia, el blat es posava car i els jornals barats, pertot es posava misèria. Aquí se'n posava, pera no tanta perquè, si no tenien jornal, així mateix el treien fent una sàrria o unes beaces; i quan en tenien, els vespres també ajudaven, perquè de l'obra, més cara o més barata, sempre en volien. En els altres pobles, els jornals sempre anaven més barats per aquestes causes ja apuntades, de manera que una temporada dolenta, com jo he vist essent jove, veia que de pobres externs en venien molts cada dia; de Capdepera, per anar a captar, en sortien ben pocs, o si no cap.

Els bens morals són més grossos encara. Quan el poble quasi tot vivia dins el Castell, ja hi havia escola amb molts d'alumnes, quasi tots els nins del poble. No ho poden dir així els altres, on, a causa d'anar les dones a fora vila, se n'hi menaven els infants i d'això ve tant d'analfabetisme a Mallorca. A Capdepera no succeeix així, sinó que, com que les dones sempre han fet feina dins ca seva, els nins els fan nosa i per aquest motiu els envien a escola a aprendre lletra i bona educació; així és que els nostres costums són molt diferents dels d'altres pobles, fins i tot dels de més a prop.

Els soldats solen esser distingits de la resta, per les seves bones qualitats en aprendre la instrucció, a més de saber quasi tots llegir i escriure i, maldament que n'hi hagi pocs que es quedin per sergents, quasi tots els soldats gabellins, si no són cabos, almanco solen tenir destí.

Les dones també mereixen un elogi, ja que un senyor que ven màquines de cosir em deia un dia que les nines de Capdepera eren més bones d'ensenyar a brodar que les dels altres pobles, en termes generals. A aquest senyor jo no li ho demanava, però devia estar autoritzat per dir-ho perquè de cosir n'ensenyen ferm, ja que el seu negoci és aquest.

Que no tinguem defectes seria dir un desbarat, tots els individus tenen vicis i virtuts, i tots els pobles tenen costums bons i dolents, sense haver-hi ningú net.

19

[segona part]

De com s'enduien l'obra també convé parlar-ne, perquè jo he dit que no hi havia carros. Hi havia unes quantes cases que es dedicaven a aquest negoci, lo mateix que ara, amb la diferència que no s'embarcava, sinó que tota o quasi tota es consumia a Mallorca i, a més, només se'n feia de grossa, o sia, senalles grans i petites, beaces, sàrries, morrions i algunes senalletes amb tapadora de cresta; de cofes i senetxos no se'n feien, com veurem en aquest capítol.

Aquells comerciants solien tenir dos muls o dos ases, o un animal de cada casta; però lo més general eren els muls. Aquests animals duïen albardà; els carregaven aquell farragós viatge com millor podien, perquè tots sabem que l'obra és lleugera. Quan se'n temien que una banda pesava més que l'altra posaven pedres a la part més lleugera perquè el viatge anàs ben anivellat. Allò, per ben fermat i per ben arreglat que estigués, molestava molt, tant les bísties com el qui les menava. El qui les menava havia d'anar sempre a peu, si no es conhortava de seure o coalcar damunt les anques d'una bístia. Un home en solia menar dues; les bísties la passaven ferm, perquè entre el suar i les engronsades del viatge s'encetaven, fins que hi havia vegades que no hi podien anar i, si les ferides prenien malament o s'infectaven, n'hi havia que en morien.

Aquest sistema de transport s'usà fins que s'introduïren els carros, que milloraren un tant la cosa, encara que poc, perquè els camins no eren fets per a allò i eren dolents en últim extrem. La millora consistia que dos muls no podien dur gaire més que mitja dotzena de quintars i, en canvi, un mul amb un carro en podia dur prop de dotze, amb l'avantatge que el carreter podia coalcar molt més bé que damunt les anques. L'augment de pes en los carros es deu al millorament de les carreteres, perquè la diferència que hi ha des del principi que usaren carros és molt grossa.

Les famílies que es dedicaren darrerament a aquest negoci, amb lo sistema antic, eren les més polents del poble. Les darreres cases que feren aquest negoci foren Can Dama, Can Llorençí, Can Miquelet i Can Beato.

Durant la seva vida comercial no és d'admirar que el seu negoci quedàs mort, com podeu suposar, perquè lo que s'espenyava més eren les sàrries i les beaces; la resta suposava poc, de senalles ara se n'empleen més. La indústria aquesta quedà morta, tan morta que pareixia que ja no havia de ressuscitar; però sempre hem vist que quan ha feta una tempestat surt el sol més lluent que abans. Aquest sol sortí representat per un home emprenedor i fener que havia viatjat molt; aquest home fonc l'amo en Joan Moll, de malnom «Gargori».

L'amo o En Joan viatjà per moltes bandes de la ribera llevant d'Espanya i Migjorn de França, amb negoci de carbó i llenya. Amb aquestes correrries seves va veure que per aquestes parts, a unes feien obra de pauma i a d'altres l'empleaven, però amb diferents motlos. I, sabent que aquí la cosa estava en decadència, introduí l'obra que acceptaven els mercats del Continent, que són els senetxos i les cofes, en substitució de les decaigudes beaces i sàrries. L'obra anomenada tengué acceptació en el mercat de Barcelona gràcies a esser molt ben presentada. Gràcies a això, en el principi en prengueren un poc, perquè un infant ha de créixer per fer-se home, fins que avui la nostra indústria es passeja per tot el món, amb tan grossa escala que quasi no es pot creure.

L'amo En Joan no va fer això tot sol, sinó que va esser un gran comerciant de pinars. Va comprar i explotar pinars per tot Mallorca. Allà on ell tallà, ses coneix encara ara perquè feu més camins carreters que molts de municipis camins veïnals. Bon exemple tenim amb s'Heretat i Sos Sastres i moltíssims altres llocs. Allà on hi havia un pi o alzina que tallar, allà havia d'anar el carro per tragar-la. Amb una paraula, l'amo En Joan Moll tengué una voluntat de ferro, tan forta que allà on posava la voluntat quedava arronsat per aquella força que tot ho aplanava.

Tot quant he dit del segle passat i l'altre és petit en comparació a lo que ara posaré a la vostra consideració: L'Església. La nostra Església té la seva història; història tan hermosa com tot lo demás de la nostra vila, perquè els medis de què disposaven els avantpassats eren tan curts com petita era la població.

Tenint en compte que al començar el segle no hi havia més que mil habitants i un pico ben petit, i a més la pesta en matà uns quants, i traient

comptes damunt damunt, veurem que quan començaren l'església no passava de gaire el número ja indicat. Comparant el número d'habitants amb lo gran que és l'edificació i la pobresa que regnava en aquell temps, demostra una voluntat de bon material.

Aquesta gran obra es feu per iniciativa d'un vicari anomenat el Pare Esteva, que només la veié començada, continuant les obres D. Bartomeu Sureda i Cursach, de malnom el Vicari Vell, fins que es varen haver acabat, les quals duraren vint anys.

Els mestres de paleta eren externs, eren de Lluçmajor, i al principal, o mestre d'obres, li deien en Duran. A més de l'església feren uns quants edificis més. Feien la feina diferent dels mestres gabellins i els plànols diferents també, de modo que els casals que feren ells no eren coves mal distribuïdes com abans. Així és que la construcció va variar per complet, de tal modo que abans les cases eren irregulars i mal garbades i lletges, i des de llavors per ençà són regulars i hermoses.

Per fer les teules vengué una família que duia per nom Amengual, que els indígenes batiaren amb el malnom de Teulers. Feien una feina molt curiosa i unes gerres tan polides i lleugeres que no n'he vistes mai a no ser a Felanitx, i encara la causa la tenia la terra; les seves mans eren d'or per fer tal feina.

Les portes les feu un tal mestre Lluís López, també ciutadà; també són molt hermoses. Aquest home es casà amb una gabellina i també es va fer vesí de Capdepera.

Quan un home capritxós té ganes d'una cosa, troba lo necessari ningú sap on; així passà a aquells valents. El poble era petit i pobre de diner, però ric de voluntat. En aquell poble no hi havia senyors que poguessin dar sumes considerables; els propietaris de Ciutat que tenien possessions dins el nostre terme no vivien mai aquí a causa de no tenir-hi casa. A tots els pobles grans i petits de Mallorca hi ha alguna casa on els senyors propietaris hi passaven temporades més o menys llargues; aquí no, els moros dels segles passats els feien por. A Capdepera hi pegaven fort ferm i per això no n'hi havia; aquesta gent tenia tal casa a Artà i no se'n recordaven de les possessions de Capdepera més que per cobrar i tenir-les vedades per venir-hi a caçar una o dues vegades durant l'any. Per això no s'havia de confiar gaire en ells, però la voluntat i la fe recorregueren a la cosa més basta que es produeix a la nostra vila, els esporguims. Els esporguims són els residus de les paumes que, si no en feien graneretes d'emblanquinar, els havien de tirar al femer; no tenien altre profit.

Per arreplegar aquest article anomenaren un home que els dissabtes es passejava a replegar-los per les cases. Les dones els daven tots, després els venien a un negociant d'aquest gènere, els embalava dins sacs i se'ls enduia a Ciutat. La quantitat aproximada que solien valer eren unes vint-i-cinc

lliures cada setmana, que, dat el poc jornal que guanyaven els homes, bastaven per pagar-los.

Per a la calç feien forns a la muntanya; de llenya no en mancava, n'hi havia a balquena. Per grava, la cavaven i la traginaven d'almoïna. Per tragar les pedres, els fadrins ho feien els dissabtes a vespre, quan havien sopat, i hi pegaven tota la nit fins que tocaven missa a l'església del Castell, que en lloc d'oïr-la dormien de cansats que estaven. A can Beato de s'Enfront tenien l'únic carro del poble. Un carro de parell i de roda plena, a més de rodar el fuell amb les rodes, de modo que era molt feixuc. Anaven a cercar aquest carro i amb ell anaven a la pedrera del Claper, o sia, allà on deim avui ses Pedreres, el carregaven i, tirant uns a davant, tant com podien, i pitjant a darrere, els altres, amb tota la força que podien treure, duïen tantes pedres a l'església que solien bastar per tota la setmana.

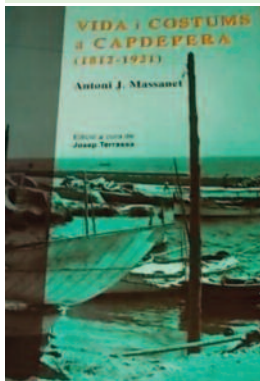
Per aigua tampoc hi estaven. Feren un safareig i, quan s'hi acabava, feien sonar un corn des de damunt el bastiment, i com que les dones feien senalles i beaces dins ca seva, el sentien; com que sabien lo que volia dir, agafaven una gerra i ja eren partides cap a can Melis o als Clous, on hi havia els pous més a prop de la vila, traginaven una gerra o dues perhom i ja en tenien fins que l'havien acabada, que tornaven sonar el corn.

Aquestes obres duraren vint anys. Per fer les parets, voltes, teulades i campanar, necessitaren deu anys, i els altres per referir la nau i fatxada. Aquests vint anys representen la gran fe, voluntat i l'esforç titànic que tengué aquella pobra gent. Esforços tan sols guardats per les gents i pobles honrats i treballadors, perquè, com he dit i torn repetir, va ser obra quasi exclusiva del mateix poble.

22

Durant el segle passat, Espanya, i fins i tot Europa, era una olla de caragols; cada dia hi havia revolucions, la política era jove i movia molt d'alborot. Monàrquics i republicans, liberals i conservadors i carlistes i alfonsins es posaren en una lluita desenfrenada i escandalosa que pareixia que tot havia de passar per ull; això arribà pertot arreu, tant en els pobles petits com grans, i no és d'admirar que el nostre també se'n sentís bastant ferit.

Els gabellins potser que no sabessin mai que durant els segles anteriors hi hagués a Mallorca dos bàndols, el de ca n'Amunt i el de ca n'Avall, però després de la primera mitat del segle passat saberen el nom i miracles de tots els partits polítics d'Espanya i l'estranger. Aquests partits es reduïren a dos, neos i republicans; aquests dos noms dividiren el poble de tal manera que no hi havia qui s'hi entengués.

Uns eren neos, els altres republicans; entraven els neos en el poder i tot era seu, es canviava el batle. Més tardet es feien eleccions i, caigués d'allà on caigués, el batle i quasi tot l'Ajuntament eren neos; que a Madrid queia el govern i entraven els republicans, aquí tot es canviava i feien lo que havien fet abans els neos. Cada vegada que hi havia eleccions, es feien amb un esplet d'embulls tan gros que mai guanyava la majoria sinó el que tenia el manubri en les seves mans.

Els dos *jefes* eren els dos homes més hisendats del poble, rodejats d'uns quants satèl·lits amb més o menys magnitud, els republicans alimentaven les seves files amb homes incrèduls i materialistes regularment subjectes al treball; solien saber llegir i ho solien fer servir, però regularment no solien fer ús dels llibres més que dels que parlaven en bé de les seves idees. Amb una paraula, savis de baixa categoria que solien llegir lo que no entenien ells i dubt que fins i tot ho comprenia el qui lo havia escrit; aquests no anaven a missa ni en volien saber res. Els neos eren el contrari, fanàtics com només ho pot esser la ignorància, i els principals hipòcrites com només ho pot esser un que només viu per la matèria. Els principals no sabien més que números i els altres, quan tenien un paper davant, no coneixien més que era blanc amb escarabats negres. I amb aquesta mescla no és d'estranyar que hi hagués una mescla que per res servia més que per fer desbarats.

Cada partit tenia una música domiciliada que cedia el *quefe*; sempre només en sortia una, l'altra estava arrestada fins al punt que per assajar havia de tenir les portes tancades. Quan venia la notícia que el partit havia caigut i que el contrari comandava, la banda arrestada quedava en llibertat; el repertori era gros i les ganes de sonar ho eren més encara; sortia al carrer, passejava pel poble un pasdoble o dos amb més renou que harmonia per festejar dues coses: la seva pujada i la multa que vendria al batle, que regularment no faltava mai.

El poble baix també estava dividit, si voleu, més encara que els *quefes*. Aquests no es feien mal més que políticament, no així el populatxo, que s'insultaven uns a los altres; uns eren neos, fanàtics, els altres republicans, incrèduls. Això quan no se danyaven els interessos, cosa que no solia succeir gaire gràcies al fet que els gabellins solen tenir bon cor. Però n'hi havia que quan s'encontraven no es daven el bon dia, fins i tot entre pares i fills o també entre germans.

En aquest mateix temps vengueren uns quants vicaris carregats tall de baranes de mals vicis tapats amb el vestit sacerdotal; aquests daren la mort a la fe catòlica, tan arrelada dins el cor dels nostres avantpassats. El poble, entre aquestes dues tempestats, s'embrutí d'una tal manera que també es tirà dins la lluita religiosa. Sense saber com ni on començaren uns a professar la religió protestant, els altres l'espiritista i d'altres tan d'absurds com aquests. Uns altres es quedaren neutrals amb l'esperança de munyir

a una banda i altra. Aquest estat de coses durà fins que el poble ses desenganyà i caigué dins el gran femer del materialisme, quedant el poble sense fe ni esperança en lo esperit, però amb moltes ganes de passar-ho bé en aquest món, maldament haguessin de sacrificar el germà propi.

Abans d'aquests aconteixements tot era de tots, ningú robava, ningú anava de jutges. Quan el poble s'hagué desenganyat tot era bo com sols que ho hagués treballat un altre; els robos no eren grossos ni a mans armades, no, tot es reduïa a robar garbes, carabasses, ametles, olives i qualque gallina. Algun, per refinar més la cosa, feia una soll en el camp i els vespres la deixava amb la barrera empesa durant la nit perquè els porcs sortissin a enrodonir-se de figues, faves o olives allà on tenguessin per convenient, just que no fos dins ca seva. Durant aquest estat de coses, fins fa poc que s'averkonyiren d'embrutar-se de tan poca cosa, les gràcies no les podem dar a les autoritats, perquè la política en lloc de matar-ho encara hi dava vida.

23

Els gabellins sempre han tengut bon cor, almenys ho saben demostrar. Tenen virtuts, però també tenen vicis. Per lo mateix, tant vull treure a rotlo les coses bones com les dolentes. I ara en posaré una de les darreres, no per fer empegueir ningú, no, per això no anomenaré persones, principalment dels fets més recents.

Durant el segle XVIII es cometé un assassinat. Aquest assassinat fonc perpetrat en la persona d'una jove en el lloc de s'Heretat, en el mes d'octubre de 1762; el cometé un ferrer que feia feina a la cotxeria de can Toni Maria, en el carrer del Sitjar, o Major. La matà amb un ganivet fet seu, amb l'aggravant d'esser el seu enamorat. Les autoritats en tancaren uns quants per sospites, fins que ell mateix es descobrí, morint més tard dins el presidi.

Durant el segle denou se'n cometeren tres, no veient-se el poble a una afronta perquè els delinqüents moriren abans que la justícia els sentenciàs.

No vull anomenar ningú. Tots tenien, per un vent o per l'altre. El refrany diu: «No hi ha persona sense xacra ni llinatge sense taca». Per lo tant, aquest capítol serà curt, encara que pogués esser llarg.

Els cementeris d'aquest poble foren igual que l'església, també han corregut d'una banda a l'altra, igual que el poble. Abans la gent habitava dalt la muntanyeta; l'església i el cementeri també hi estaven. Les cases d'allà dalt caigueren, les noves les feren més avall, l'església i el cementeri també davallaren a un punt més còmode, sempre seguint el poble com l'ombra al cos.

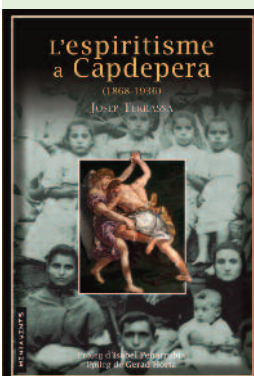
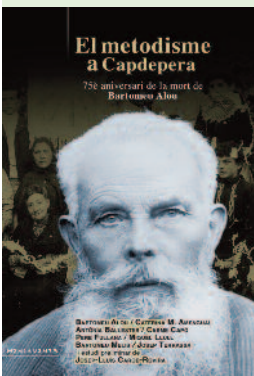
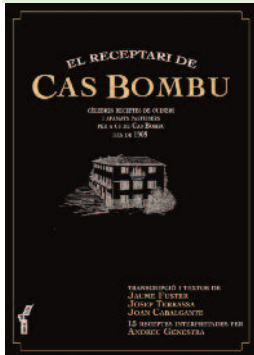
Primerament, aquí i per tot el món cristià, enterraven dins les esglésies; en un cert temps el govern ho privà i es feren cementeris. Aquí també hi enterraven, així és que dins la capella anomenada del Roser i l'altra que ve, o sia dins les dues que hi ha a mà esquerra quan entrem, hi ha tombes amb inscripcions en mallorquí i llatí; i dins l'altra que ve n'hi ha una de tan gran que no m'atrevesc a calcular les restes humanes que conté, n'hi ha moltes; això és fàcil que fos el primer cementeri que hi hagués.

Darrera l'Església hi ha un bocinet tancat, bastant reduït, que serví de cementeri bastant de temps fins que bastà per a la necessitat, però, suposat que quasi tot el poble havia davallat i el cementeri aquell no bastava, en feren un dins la possessió d'es Claper, en el cap d'avall del carrer del Port, a ma esquerra quan davallam entre el carrer i de Aquest cementeri serví molt poc, tan sols no arribà a una dotzena els qui hi enterraren.

Dins poc temps comença la pesta. Les autoritats trobaren que aquest cementeri estava massa a prop del poble i el traslladaren aquí on està avui. Feren una filera de fosses, tant com les havien de menester, com s'ha de suposar. Acabada l'epidèmia el feren tan gran com és ara, però com que la llei obligava a no poder remoure el terreny de tals cementeris durant cent anys, aquest cementeri es conserva tal com el deixaren passada l'epidèmia.

Quan els cacics estaven en pugna uns amb los altres, el cementeri pareixia una pleta, tot era abandonat. Serveix, a més de cementeri, per a pastura que qualcú aprofitava per als bous i cabres; i les poques tombes que hi havia eren profanades servint de secrets de tabac i altres gèneres de contraban. El cementeri no eren més que quatre parets amb alguns portells per entrar-hi bestiar i contraban, dues fileres de xiprers, unes casetes mal conservades i una bona pastura on hi abundava el fonoll, romequers i margalls amb bastanta ufana.

A un moment dat, l'Ajuntament se'n recordà que en el poble hi havia un cementeri. Feren un plànol i, senyalat el camí, es posaren a treballar-hi un poc cada any, lo que de si dava el pressupost senyalat per a tal objecte. I d'un lloc inculte i vergonyós com era s'ha convertit no en un cementeri sinó en un jardí, que si bé és ver que ningú es vol morir, aquest lloc sant convida que la mort no sia tan trista. Tan hermosa i poètica és aquesta mansió eterna.

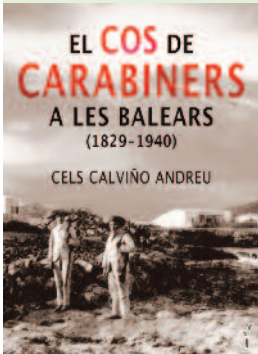

El moment històric del segle passat, principalment la segona meitat, en aquest poble va ser de gran moviment i transformació; d'un poble pacífic, com era abans, es tornà revolucionari. Tot canvià, com hem vist ja; però una de les principals causes encara no l'he explicada. Quan aplicaren el vapor com a força, els vaixells moguts per tal procediment netejaren la mar de pirates i els ferrocarrils la terra de bandejats i lladres. I la navegació es feu més tranquil·la, lo mateix que els viatges per terra; i nosaltres ens n'aprofitarem, d'això.

Dat a aquest motiu, les riqueses naturals de la nostra mar s'explotaren amb més o manco escala. El coral valia molts de diners, les llagostes són cobejades per la seva bona sabor i la llarga vida que suporten fora de l'aigua. I el niu de contrabandistes s'hi posà; el poble quedà invadit de persones externes que només hi vivien a temporades. Aquesta gent dugué costums bons i dolents en tan gran escala que dins pocs anys el poble d'abans no haguera conegut el que vengué després.

Els naturals no eren bons mariners perquè no es dedicaven a les feines de la mar, tantes atupades se n'havien duit dels moros i pirates. Però, una vegada mort aquest perill, vengueren barques externes, principalment de Valldemossa, a cercar coral, que valia bons diners aleshores. En venir l'estiu en venien moltes; les que duïen poca gent n'embarcaven del país, si en trobaven; els gabellins arribaren a ser bons mariners, i d'aquí els mariners que ara hi ha. Aquest coral l'embarcaven cap a França o Itàlia, però més tard vengué una baixa tan grossa que es feu impossible tal feina, fins que ni donat el volgueren.

Morta aquesta indústria vengué la llagosta, que ha valgut moltíssims de diners, però que l'abús ha arribat a acabar amb ella. Aquesta pesca es feia tot l'any, amb veda i sense veda; les xarxes i nanses es calaven en tan gran nombre que les primeres les encreuaven unes amb les altres, de modo que no hi havia quilòmetre que no n'hi hagués algun tom. De les segones en feien tant d'abús que del peix que necessitaven per escar-les n'hagués pogut menjar mitja Mallorca; fins que la feina es feu tan ruïnosa a causa de l'escassetat que ara sols no ho paga, encara que aprofitin les que agafen i valguin diners.

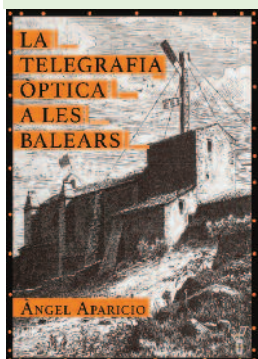

El contraban també posà arrels a la nostra costa. Unes quantes barques d'aquestes hi feien la posada, i els seus contraris, o sia els escampavies i *barquilles*, també hi venien a descansar de les seves correrries per la mar. L'escampavies era una barca de deu o onze tones, tripulada per quinze o setze homes. Aquesta barca era la capitana de l'esquadrilla manada o dirigida per un contramestre; aquesta manava una o dues barques més petites que es deien *barquilles*, tripulades per set homes manats per un encarregat. Aquestes esquadrilles eren per perseguir el contraban que es feia des d'Alger; de tant en tant n'agafaven algun.

Tota aquesta història només és per dar a comprendre lo que devia passar per dins el poble el dia que s'hi girava tota aquesta gent; gent aplegadissa i gent de la mar. Els mariners particulars, o sia els pescadors, no solien desmandar-se gaire, venien per fer feina i dur-se'n els diners a casa seva; lo més que feien era agafar qualche moneia. Però els contrabandistes i guardacostes ja no era lo mateix; els primers, amb la vida perillosa que duïen, en esser a terra no sabien lo que els passava, i els guardacostes, joves i sense maldecaps, encara ho sabien manco; tot eren bravates i valenties fins al punt que el jovent del poble s'arraconava.

Com que amb tants d'homes sempre n'hi havia que sabien tocar guitarras o bandúrries, improvisaven balls d'aferrat. I com que és un ball bo d'aprendre, el jovent del peix l'adoptà amb gran facilitat; així és que de prompte desaparegueren els balls de jotes i copeos, que abans era el ball únic que sabien.

Altres vegades bevien de més i, quan anaven alegres i valents, desafiaven tothom i es movia qualche alborot gros ferm, perquè el jovent d'aquí no podia sofrir que els externs comandassin. Això fins al punt d'haver-s'hi de posar el patró, menant-se'n tota la marineria cap allà on tenia les barques i fer-los matar la valentia i l'alegria estant arrestats, perquè així podien dormir i escorxar el gat que duïen.

Molts de joves estan endarrer de lo que representa la talaia de Son Jaumell. Aquesta torre també duia gent, era un telègraf de senyes; les senyes les feien quatre soldats i un cabo. Els dies clars havien de fer feina; feien senyes a Menorca i a Calicant, però quan hi havia boira no tenien res que

fer i venien a passar el temps a la vila. Aquests donaven pocs maldecaps, solien esser bons al·lots; però no vol dir que no n'hi hagués qualcun que sortís del solc. Alguns s'hi casaren, lo mateix que mariners, i quedaren aquí com a veïns del poble.

En aquest temps també feren el far; la major part dels treballadors eren externs que també afegiren al feix.

Entre tanta gernació ja podeu pensar que cada qual prenia son vent; tots duïen els costums del seu país i, per lo tant, les nostres canviaren bastant. Tavernes no n'hi havia, però aquesta aplegadissa obligà a posar-ne. Aquestes tornaren casinos o cafès; els del país estaven empegueïts d'entrar-hi, abans miraven si ningú els veia, però el costum ha arrelat tant que ja no miren tan prim; tothom hi va.

La major part d'aquests externs bravejaven d'incrèduls en religió, sembrant una llavor bastant influent en aquest sentit. No foren els republicans i mals sacerdots, tan sols, els qui la sembraren, sinó que aquests també ajudaren prou.

Els *adelantos* moderns retiraren totes aquestes coses. El telègraf elèctric retirà el de senyes, el vaporet i les gasolineres mataren els escampavies i l'abús en la pesca feu que no venguessin pescadors externs, i quedaren tan sols els pescadors del poble. Fins al punt que, si no fos pels estiuejants i excursionistes que venen a Cala Rajada, estaríem tot sols; tan tot sols que ni sabrien si som en el món.

Cala Rajada era una possessió de terra molt dolenta per fer grans i herba per al bestiar i només hi havia dues casetes molt baixes. Amb la construcció del far i la vinguda d'aquesta gent hi feren algunes casetes de pescadors que pareixien més barraques que cases. Destinades més a magatzem de xerxes i ormejos de pescar que a altra cosa. Però els senyors de can Tafona i ca n'Epifanio hi feren casa de *recreo*, i foren els dos primers que hi anaren a passar l'estiu. Tot d'una això caminava molt poc, però com més anava més caminava, fins a arribar a ser un dels punts d'estiueig més importants de la nostra Illa.

Cas Bombu començà amb una caseta petita destinada a taverna, botiga de vendre comestibles i casa de menjars per a treballadors; la cosa i el moviment creixia i la casa també s'eixamplava i es feia per amunt, fins a dur l'esplendor d'avui. Llàstima que no estiga a la vorera de mar, perquè tants de diners acaramullats a poc a poc, lo més fàcil és que tornin no res a causa de l'hotel nou que s'ha fet fa poc a un lloc molt més a propòsit que Cas Bombu.

Fa uns quants anys, quan els hereus de ses Rotges feren els plans per urbanitzar aquesta possessioneta, un senyor anomenat D. Francesc Castellet hi comprà una illeta i hi edificà una gran casa amb moltes cambres, sobretot amb moltes dependències. Aquest senyor morí i el seu hereu ho ha acabat, establint-hi una fonda amb tota la comoditat possible per atreure els forasters, amb l'avantatge damunt Cas Bombu d'estar a la vora de mar.

29

Aquest capítol és el darrer, í només servirà per fer unes petites observacions que uns trobaran absurdes i d'altres, encertades; aquests seran els més.

Durant els temps dels perills, els nostres pares foren valents, foren germans, foren bons miradors del bé públic i millors patriotes encara. Ara és al contrari.

Durant el segle passat feren la Sala, o Casa Consistorial, i l'Església; més enrere, l'aljub; totes quantes carreteres hi ha també les feren llavors. Però ara és tot lo contrari: tothom és individual fins al darrer extrem; tothom mira per ell, fent cas omís dels altres, i és així que les carreteres s'adoben de mala gana i els edificis es conserven amb més mala gana encara.

Nota de la redacció

Com diu el mateix autor, aquest és el darrer capítol de la *Història de Capdepera* que **Cap Vermell** ha vingut publicant al llarg de més de tres anys. En principi, pensàrem que el recull tenia vint-i-sis capítols; després vérem que alguns d'aquests capítols era millor dividir-los en dues o tres parts. D'aquí que n'hagin resultat vint-i-nou i el pròleg. Si a més consideram que alguns mesos no hem pogut publicar el capítol corresponent per manca d'espai, s'entén que la cosa hagi durat aquests més de tres anys.

Com férem en iniciar la publicació d'aquest treball, volem agrair a la família de l'amo en Joan Sancho Alzamora «Coll» que ens hagi deixat aquests papers de manera desinteressada per tal de donar-los a conèixer. No entram en una valoració crítica d'aquesta història, però, sens dubte, constitueix una obra força aclaridora d'alguns aspectes del nostre passat no massa coneguts. Si consideram, així mateix, les circumstàncies poc afavoridores per a la creació intel·lectual en què fou escrita, no ens queda altre remei que reconèixer el gran mèrit del seu autor. Per damunt qualsevol altra consideració, esperam haver ofert un servei als nostres lectors que, en definitiva, és sempre la nostra pretensió.

Nota sobre la revisió del text

Com ja es va dir al final de la publicació del recull, a les pàgines de **Cap Vernet**, resulta admirable que el seu autor, a Capdepera i en un temps gens favorable per a la creació intel·lectual, s'embranchàs en aquesta història. I, a més, que ho fes en un català que, des de la nostra perspectiva, resulta encara més admirable.

La llengua que l'amo en Joan Sancho va fer servir és d'un nivell que, amb tota seguretat, depassa de bon tros allò que en els primers anys del segle XX podia espigolar al seu entorn. Només ho podem entendre situant-lo com un lector empedreït, per a assolir un autoaprenentatge i una formació que poques persones del poble devien posseir, si més no en el maneig de la nostra llengua.

No sabem de quin material disposava, però llegint el recull no podem estar de creure que devia comptar amb l'auxili d'alguna gramàtica i algun diccionari. Però quins? La qualitat dels seus escrits delaten un autor que es manejava amb una fluïdesa poc comuna, i amb una correcció morfològica, ortogràfica, lèxica i sintàctica igualment singulars. Tampoc podem oblidar que, probablement, en aquella publicació en paper d'entre 1982 i 1985, el text ja devia conèixer una primera esporgada. En tot cas, l'autor té l'habilitat d'apropar-se al que, fins i tot avui, hem de considerar plenament normatiu sense defugir la plena fidelitat a la varietat del català de Mallorca.

Per tot això, en aquesta darrera revisió que hem fet del text, i atenent que aquest presenta tan pocs dubtes, no hem retocat sinó el que consideram que, quan va ser escrit, tenia una vigència que era fruit de la manca de normativització i que, avui, tothom té prou aclarit.

Així, des del punt de vista de l'ortografia, només hem hagut de refer algun plural femení, uns pocs accents i unes mínimes grafies avui inacceptables. Poquíssima cosa.

Pel que fa al lèxic, que sol ser una part sempre problemàtica, l'autor maneja un vocabulari ample i genuí, especialment quan es refereix a la vida quotidiana o a les feines del camp. Hem trobat moltes paraules que ara ja no recull cap diccionari normatiu, més perquè han caigut en un total desús que per cap altra raó, però que sí que encara ens les guarda el

DCVB d'Alcover-Moll, per exemple. Només hem canviat aquelles poques que aquest últim glossari o bé les descarta o ens remet a una forma actualitzada. Hem conservat mots com boato, robo, ganància, estorbar, co-alcar, aconeximent, avanar, bulto, adelanto o encetadura, entre d'altres, que amb tota seguretat tenien plena validesa quan l'amo en Joan Sancho escrivia la seva història, tot i que avui les podem considerar prescrites; d'altra banda, també hem mantingut formes locals com rondaia, pauma, xerxa o senetxo, i fins i tot alguna paraula castellana com *barquilla* o *jefes*, i encara alguna castellanada com *quefes*, la traducció de les quals ens ha semblat un mal remei. El mot homo, que ni el DCVB accepta, l'hem canviat per home, atenent, d'altra banda, que la forma local hauria de ser *homu*, cosa que l'amo en Coll descarta.

Hem mantingut, com no podia ser d'altra manera la morfologia verbal pròpia de les Balears, que és la que sistemàticament han emprat tots els escriptors de les nostres illes en les seves obres. Alguns ultracorrectors d'avui en dia ho haurien de tenir en compte. Hem refet unes poques combinacions de pronoms febles. Finalment, hem mantingut el pronom neutre 'lo', no acceptat –quan es donarà per bo?– i que tants de maldecaps ens estalvia; substituir-lo per 'el' o 'això' pensam que hauria desvirtuat greument el text original. Al seu costat, també hem conservat el 'lo' masculí, plenament acceptable (*tot lo dia*).

Sigui com sigui, hem procurat ser curosos, no tocant res que no hàgim cregut estrictament necessari, a fi de no aigualir aquesta *Història de Capdepera*, tan interessant.

[Jaume Fuster]

Jaume Mercant, *Capdepera*, 1920.

CAP VERNELL

Biblioteca Digital

